HUJJATLI NASRNING POETIK XUSUSIYATLARI VA ZAMONAVIY ADABIY JARAYONDAGI O'RNI

Saidkulov Sirojiddin Baxtiyor ugli
Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti SamDU
Rus tili va adabiyoti kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur tezisda hujjatli nasrning nazariy asoslari, uning poetik xususiyatlari hamda zamonaviy adabiy jarayondagi o'rni tahlil qilinadi. Hujjatli matnda fakt va badiiylik o'rtasidagi munosabat, muallif pozitsiyasi va narrativ strategiyalar yoritiladi.

Kalit so'zlar: hujjatli nasr, non-fiction, fakt, badiiylik, muallif obrazi, adabiy jarayon

Аннотация. В тезисах рассматриваются теоретические основы документальной прозы, её поэтические особенности и место в современном литературном процессе. Анализируется соотношение факта и художественности, роль автора и нарративные стратегии.

Ключевые слова: документальная проза, non-fiction, факт, художественность, авторская позиция, литературный процесс.

Abstract. This thesis analyzes the theoretical foundations of documentary prose, its poetic features, and its role in the contemporary literary process. It highlights the relationship between fact and artistry in documentary texts, as well as the author's perspective and narrative strategies.

Keywords: documentary prose, non-fiction, fact, artistry, author's persona, literary process.

Zamonaviy adabiyotshunoslikda hujjatli nasr muhim ilmiy muammolardan biri sifatida qaraladi. Bu yo'nalish real voqelikni badiiy tafakkur orqali qayta talqin

qilishga asoslanadi. Hujjatli nasrning asosiy xususiyati - faktga tayangan holda badiiy tizim yaratishidir.

Bugungi kunda tarixiy xotira va ijtimoiy tajribani qayta anglash jarayonida hujjatli adabiyotning roli ortib bormoqda. Shu bois hujjatli nasr nafaqat estetik, balki ijtimoiy ahamiyatga ega hodisa sifatida ham namoyon bo'ladi .

Hujjatli nasr nazariy jihatdan fakt va badiiylikning o'zaro ta'siri orqali tushuntiriladi. L. Ginzburg hujjatli adabiyotda predmetli ishonchlilik muhim ekanligini ta'kidlaydi [1, 98]. Bu yondashuv hujjatli matnning asosiy belgisi sifatida real voqelik bilan bog'liqligini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, X. Уайт har qanday fakt bayoni narrativ shakl orqali ifodalanishini qayd etadi [2, 34]. Bu esa hujjatli matn ham muayyan darajada konstruktiv xarakterga ega ekanligini anglatadi.

Hujjatli nasr poetikasi o'ziga xos xususiyatlarga ega. Unda badiiy tasvir vositalari minimal darajada qo'llanadi, asosiy e'tibor esa faktologik aniqlikka qaratiladi. Natijada matnda "haqiqat effekti" yuzaga keladi.

Hujjatli nasr poetikasida kompozitsion tuzilma ham alohida ahamiyat kasb etadi. Bunday matnlarda voqealar ko'pincha xronologik ketma-ketlik asosida beriladi, biroq muallif tomonidan tanlangan fragmentatsiya va montaj usullari orqali ular yangi ma'no kasb etadi. Ayniqsa, hujjatlar, xotiralar, intervyular va arxiv materiallarining bir matnda uyg'unlashuvi narrativning ko'p qatlamliligini ta'minlaydi. Bu esa hujjatli nasrni nafaqat faktlar yig'indisi, balki murakkab badiiy tizim sifatida talqin qilish imkonini beradi [3, 157].

M. Baxtin fikricha, har qanday matn muallif pozitsiyasi orqali shakllanadi [3, 157]. Hujjatli nasrda bu ayniqsa muhim, chunki muallif voqealarni nafaqat tasvirlaydi, balki ularni talqin qiladi.

Hujjatli nasrda muallif ko'pincha guvoh yoki ishtirokchi sifatida chiqadi. Bu esa matnda subyektivlik elementlarini kuchaytiradi. Shu jihatdan hujjatli matn ikki qirrali xususiyatga ega: u ham faktga asoslanadi, ham muallif tafakkuri orqali qayta ishlanadi.

E. Mestergazi hujjatni "tarixiy voqea haqida guvohlik beruvchi manba" sifatida talqin qiladi [4, 87]. Bu esa hujjatli nasrning asosiy materiali sifatida faktning muhimligini ko'rsatadi.

Muallifning bunday pozitsiyasi hujjatli matnda ishonchlilik effektini kuchaytiradi. Shu bilan birga, muallifning subyektiv qarashi voqealarning talqiniga bevosita ta'sir ko'rsatadi. H. White ta'kidlaganidek, har qanday tarixiy yoki hujjatli matn muayyan narrativ model asosida quriladi va bu model voqelikni anglash shaklini belgilaydi [2, 34]. Natijada hujjatli nasrda haqiqat mutlaq emas, balki talqin etilgan haqiqat sifatida namoyon bo'ladi.

N. Maksimkina esa hujjatli adabiyotda fakt ustuvor ekanligini ta'kidlab, uning asosiy vazifasi "guvohlik berish" ekanini qayd etadi [5, 245].

Zamonaviy adabiy jarayonda hujjatli nasr keng rivojlanmoqda. Ayniqsa, ijtimoiy va tarixiy voqealarni yoritishda bu yo'nalish muhim o'rin tutadi.

O'zbek adabiyotida ham hujjatli nasr muhim o'rin egallaydi. M.D. Muratova hujjatli prozani tarixiy haqiqat va badiiy talqinning sintezi sifatida baholaydi [6, 14].

G. Ramazanov fikricha, hujjatli nasrda voqelik nafaqat fakt orqali, balki qahramonning ichki qarashi orqali ham beriladi [7, 162].

Bu esa hujjatli matnni oddiy voqealar bayoni emas, balki murakkab badiiy tizim sifatida ko'rishga imkon beradi.

Hujjatli nasrning yana bir muhim xususiyati - uning janr xilma-xilligidir. Unga xotiralar, kundaliklar, reportajlar, hujjatli romanlar kiradi. M. Teslya hujjatli nasrni turli janr shakllarida namoyon bo‘luvchi adabiy hodisa sifatida ko‘rsatadi [8, 5].

Janr xilma-xilligi hujjatli nasrning funksional imkoniyatlarini kengaytiradi. Masalan, hujjatli roman voqelikni keng epik qamrovda tasvirlash imkonini bersa, reportaj va ocherk tezkorlik va aktual muammolarni yoritishga xizmat qiladi. M. Teslya fikricha, hujjatli janrlar tizimi adabiyotning ijtimoiy funksiyasi bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, u jamiyatdagi muhim voqealarga tezkor va ta’sirchan javob berish imkonini yaratadi [8, 5]. Shu jihatdan hujjatli nasr zamonaviy adabiy jarayonda eng dinamik yo‘nalishlardan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Shu bilan birga, zamonaviy adabiyotda hujjatli nasr ijtimoiy ongni shakllantirish vositasi sifatida ham xizmat qiladi. U tarixiy haqiqatni tiklash, ijtimoiy muammolarni ochib berish va jamiyatni o‘ylantirish vazifasini bajaradi.

Hujjatli nasr zamonaviy adabiyotning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Unda fakt va badiiylik uyg‘unlashib, yangi estetik sifat hosil qiladi.

Hujjatli nasrni o‘rganish adabiy jarayonni chuqurroq anglashga, tarixiy xotirani tiklashga va madaniy jarayonlarni tahlil qilishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Гинзбург Л.Я. О документальной литературе. – М., 1970. – С. 98.
2. White H. The Content of the Form. – Baltimore, 1987. – P. 34.
3. Бахтин М.М. Формы времени и хронотопа. – М., 1975. – С. 157.
4. Местергази Е.Г. Литература non-fiction. – М., 2007. – С. 87.
5. Максимкина Н.Н. Документализм в литературе. – 2007. – С. 245.

6. Муратова М.Д. Эволюция документальной прозы. – Душанбе, 2018. – С. 14.
7. Рамазанов Г. Современная повесть. – 1992. – С. 162.
8. Тесля А.А. Документальная проза. – 2011. – С. 5.